

Els jueus de Sarral. Notes històriques. (s. XIII-XIV)

Jaume Felip Sánchez

jaufelip@coft.cat

Resum:

Aproximació a la història d'aquesta petita comunitat jueva radicada a Sarral (Conca de Barberà) entre els segles XIII i XIV. La família dez Portell fou, sens dubte, la més cèlebre de totes les que visqueren a la Vila.

Resumen:

Aproximación histórica a la pequeña comunidad judía de Sarral (Conca de Barberà) entre los siglos XIII y XIV. La más conocida de todas los linajes que habitaron esta población fué, sin duda, la de los dez Portell.

Abstract:

Historical approach to the small Jewish community of Sarral (Conca de Barbera) between the thirteenth and fourteenth centuries. The best known of all stripes who inhabited this population was undoubtedly that of dez Portell.

Paraules clau: Sarral, segle XIII, Abraham dez Portell

Jaume Felip Sánchez, (Tarragona, 1960). Inicià els estudis universitaris el 1977 a la Facultat de Ciències Físiques de la Universitat de Barcelona, on estudià els cursos del primer cicle. Posteriorment cursà els estudis de Farmàcia a la mateixa Universitat, obtenint la llicenciatura amb grau l'any 1985. Ha cursat assignatures d'alguns cursos a la Facultat de Geografia i Història per la UNED. Entre els anys 1989-1997, fou membre numerari de l'Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Els anys 1987-1994 exercí de secretari del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà i de 1994-2003 ostentà la presidència d'aquesta institució, on actualment ocupa el càrrec de vocal. Assidu conferenciant, la seva bibliografia és extensa, sobretot en articles i llibres d'Història Medieval i Farmacèutica.

Els jueus de Sarral. **Notes històriques. (s. XIII-XIV)**

Jaume Felip Sànchez

Primeres notícies

A Sarral, de manera similar que a Montblanc, ambdues viles de senyoriu reial, les primeres notícies de presència jueva no apareixen fins ben entrat el segle XIII. Aquesta particularitat, general a bona part de la Catalunya Nova, fou explicada de manera convenient per l'historiador Jaume Riera. Riera observà que en aquest extens territori, excepte a les ciutats conquerides als sarraïns com Lleida i Tortosa, l'aparició de comunitats jueves fou un fenomen conseqüent a la voluntat del rei Jaume I d'afavorir el seu establiment a Catalunya i de la permissibilitat que el monarca mostrà envers la seva arribada, malgrat les disposicions eclesiàstiques antijueves del moment¹. A Sarral, a més, el fet de trobar-se a prop i rodejat de viles que triplicaven la seva població com Montblanc, Valls, Cervera o Santa Coloma féu que les notícies de jueus domiciliats a la vila es retardessin una mica més, cap a la meitat del segle XIII.

La dedicació principal dels jueus catalans en aquest primerenc període (i, de fet, a la resta) era el préstec de diner a interès o usura: ens consta per un document datat a la darrereria de 1278 que els homes de Cabra, Forès i Sarral, es queixaren al rei Pere II «el Gran» dels desmesurats interessos a què eren obligats en els préstecs dels jueus, jueus que no sabem on vivien exactament (al mateix Sarral o potser a Montblanc o Santa Coloma). El rei ordenà al veguer de Montblanc, Joan Peris Sabata, que els homes del batlliu de Sarral no fossin obligats a pagar més interès per deutes a jueus que la quota màxima que estipulà el seu pare, el rei Jaume I, del 15% anual².

El primer jueu que documentem amb seguretat és un tal Roven Astruch³, el 1295. Un decenni més tard, l'any 1306, és Adzay Perfeyt qui apareix com habitant a Sarral, un jueu que es dedicava al préstec. Consta que rebia diners per una obligació sobre un feu dels castells de Vallverd i Cogul que provenien del seu avi, Salomó, tal vegada el primer jueu sarralenc, a mitjan segle XIII. El mateix 1306 veiem un altre jueu, Maimó Cap, relacionat amb el mateix afer ara esmentat⁴. Com bé argumentà Biel Secall, a Sarral aquests jueus hi eren sense formar aljama o comunitat organitzada, sense disposar de sinagoga, fossar i altres serveis com els que disposaven les comunitats catalanes organitzades en aljames, depenent aquests sarralencs de les altres comunitats veïnes de Montblanc, Valls, Cervera o Santa Coloma.

Carrer dels Jueus a Sarral en l'actualitat.
(Foto Josep M. Carreras Vives)

Els jueus sarralencs, dependents de les aljames veïnes

Gràcies a un document datat el 1337 se'ns mostra prou clarament que al territori del batlliu de Sarral eren els jueus de Montblanc els que més havien fet préstecs a usura o interès: el document que parlem és un manament adreçat al batlle, on el rei li manava que deixés cobrar els crèdits als jueus montblanquins que en un principi el rei havia ordenat embargar perquè aquests jueus no volien pagar la quèstia, un impost que el rei cobrava anualment a totes les comunitats jueves catalanes, i que, un cop arribats dits jueus a un acord amb el tresorer reial, el rei ja els permetria recuperar els diners prestats⁵. Tanmateix, algun jueu deuria viure a Sarral en aquesta època, ja que l'any 1338 tenim un document adreçat al veguer de Montblanc i al batlle de Sarral quan es volia fer pagar als jueus de Montblanc a causa d'un deute a Samuel Gracià, un jueu que fou penyorat de forma particular per la quèstia que havien de pagar tots els jueus de la demarcació de Montblanc, que també incloïa Sarral⁶.

De fet, sembla que els jueus instal·lats a Sarral provenien d'aljames veïnes i que els motius d'habitar a Sarral serien, més aviat, les desavinences en la contribució a les despeses comunes de l'aljama d'origen i, per altra banda, no perdre la relació amb el territori on hi deuriem desenvolupar les seves activitats econòmiques. L'any 1339 tenim l'exemple de Falcó Brunell, un jueu antigament resident a l'aljama de Santa Coloma i en aquell moment resident a Sarral, que fou investigat conjuntament amb la seva filla Bellaire pel jueu Enhoc, metge de la reina Maria, pels possibles fraus comesos en l'administració dels béns dels fills menors de dita Bellaire i del difunt Samuel Benvenist⁷.

Un altre document del 1354 és prou clarificador per donar llum a la importància de la colònia jueva

de Sarral i de les seves relacions amb l'aljama de Montblanc. Es tracta d'un manament expedit per la cancelleria de l'infant Pere, comte de Ribagorça i de les Muntanyes de Prades, com a lloctinent general del rei Pere III, adreçat al batlle de Montblanc on es posa de manifest la desmesurada taxació feta per l'aljama de jueus de Montblanc als jueus sarralencs. Als jueus de Sarral, que només eren tres, els havien adjudicat un pagament de 30 sous; en canvi, als jueus de Montblanc que n'eren més de vint, només els tocà pagar 20 sous. L'infant ordenà al batlle de Montblanc que els tres jueus de Sarral fossin convocats en el procediment de taxació per evitar semblants injustícies. Deduïm que els jueus de Sarral hi habitaven d'una manera esporàdica, de tal manera que no s'havia determinat com haurien de contribuir amb l'aljama montblanquina. Per altra banda, el fet d'haver estat taxats d'aquella manera tant desproporcionada potser volia indicar algun precedent de males relacions d'algun jueu sarralenc amb els directors de l'aljama de Montblanc⁸. Ens queda clar que el nombre de famílies jueves era de tres en aquell any, poques per a poder formar aljama o comunitat i per disposar de sinagoga, fossar o carnisseria pròpia.

Això no vol dir que alguns d'ells no fossin jueus d'una certa rellevància, com un tal mestre Samuel que prestà el 1355 deu lliures a l'infant Pere (oncle del rei Pere III i governador general de Catalunya durant un temps) per ajudar a les despeses de l'Armada reial⁹.

Els jueus sarralencs vassalls de l'infant Joan.

En vista de la concessió¹⁰ que l'infant Joan, fill del rei Pere III, féu el 1363 a la vila de Sarral de poblar-la amb trenta famílies jueves, procedents de llocs o aljames de senyoriu nobiliari i eclesiàstic i per tractar particularment amb aquells jueus que volguessin habitar Sarral, l'infant Joan nomenà

Berenguer de Miralles com a procurador especial. El facultà per determinar amb ells l'import i el tipus d'imposició que haurien de lliurar-li i seria el responsable de la seva seguretat, protegint-los de les actuacions de jutges i comissaris. L'infant assegurà als jueus nouvinguts que tot el que tractessin amb el seu procurador restaria ferm i amb plena validesa. I per major seguretat del jueus nouvinguts, la revocació de dit procurador seria anunciada amb pregó a la vila¹¹.

Un dels primers jueus que acudí a Sarral fou Astruc dez Portell, que era un metge i cirurgià llogat pel municipi per assistir a tots els malalts de Sarral i el seu batlliu. En tenim notícia perquè, en un afany de curar Berenguer de Riufred, que resultà ferit al cap i a causa de la gravetat de les ferides que no havien pogut curar metges lleidatans, morí, essent després acusat per alguns d'haver contravingut un manament penal que prohibia als metges pensionats curar malalts particulars. Per dita causa fou empresonat, demanant el 3 de setembre del 1366 els jurats i prohoms de Sarral a l'infant Joan que manés al batlle de Sarral l'alliberament del metge jueu després de dipositar una fiança o manlleuta de mil sous i poder continuar amb la seva tasca sanitària al Batlliu¹².

Astruc dez Portell continuava el 1378 actuant de metge a Sarral, malgrat la persecució i malifetes que li havien ocasionat alguns components de la família Caselles. El primer fou Bartomeu de Caselles, que era lloctinent de batlle de Sarral: una nit de Dijous Sant intentà entrar al domicili del jueu per la muralla de la vila, que era a tocar de casa seva i se salvà pel soroll i trencadissa que feien el Caselles i els seus amics. Per aquest delictes fou capturat i morí durant el seu captiveri. Més tard el nebot de Bartomeu, Pere de Caselles, junt amb alguns còmplices i familiars seus armats, mentre anaven pel terme l'obligaren a demanar-los protecció, quan els jueus del regne es trobaven sota guiatge i protecció especial de la Corona. De tot això es

queixà Astruc davant el rei Pere III demanant justícia i la intervenció del batlle de Sarral¹³.

Del mateix Astruc dez Portell i del seu fill Abraham ens consta que el 1379 existien causes judicials obertes contra ells. L'infant adjuntà a la causa que duïen el veguer de Montblanc i el sotsveguer de Sarral a Pere d'Albarells, com a no suspecte per part dels jueus, a fi que actués com assessor en el procediment judicial¹⁴.

Abraham dez Portell ens consta el 1380 que era casat amb Regina. Regina presentà aquest any una denúncia en la qual exposava que Bonafilla, jueva de Tàrrega, àvia o tia de Regina, li prometé fer-la hereva de tots els seus béns, i per això en la seva darrera malaltia demanà a Abraham i Regina que anessin a Tàrrega per complir en el seu imminent testament la promesa feta. Tanmateix, Dulcic, muller de Vidal Galipapa, jueu de Tàrrega, ho prohibí i contradigué fins aconseguir que el fill de Dulcic fos nomenat hereu dels béns de Bonafilla. Davant la denúncia de Regina, el rei Pere III comissionà el jurista Bernat Soldevila, auditor de la Cort de l'infant Joan, per tal que investigués el cas¹⁵.

Els jueus de Sarral, patrimoni de la infanta Violant de Bar

Amb la donació de 1381 de les rendes de Sarral com a cambra o patrimoni de la infanta Violant de Bar, els jueus de Sarral insistiren a trencar el seu vicle amb l'Aljama de jueus de Montblanc i a negar-se a pagar les seves taxacions. Els jueus montblanquins, queixosos amb la nova situació, demanaren el 25 de juny de 1383 a l'infant Joan mantenir la relació que fins aleshores s'havia observat. L'infant, tot seguit manà al veguer, sotsveguer i batlle de Montblanc que s'informés si els jueus de Sarral contribuïen a les talles, qüestions comunes i altres imposicions amb l'Aljama

de jueus de Montblanc i si això fos cert ordenava que els obligués a pagar tot allò que era costum jueu antic¹⁶. El 7 d'octubre del 1383 foren els jueus sarralencs els que acudiren a l'infant Joan per reivindicar la seva posició; al seu torn, l'infant manà al veguer de Montblanc que comprovés si els jueus de Sarral havien contribuït amb l'Aljama de Montblanc des del temps de la redempció de la vila del monestir de Santes Creus al senyoriu de la Corona. En cas negatiu li prohibí forçar els jueus sarralencs a contribuir amb l'Aljama de Montblanc¹⁷.

El 14 d'octubre de 1383, un cop verificada la informació sol·licitada als oficials, l'infant Joan ordenà a l'Aljama de jueus de Montblanc que no obligués, sota pena de cent morabatins d'or, els jueus de Sarral a contribuir en les peïtes i altres subsidis amb dita aljama de Montblanc, ja que des del temps de la redempció de la vila del domini del monestir de Santes Creus i la posterior donació com a cambra a la infanta Violant, aquests jueus pagaven directament a la infanta¹⁸.

Astruc i Abraham dez Portell

El jueu que teníem més rellevant i més documentat dels jueus sarralencs, Astruc dez Portell, deuria morir el 1385. Ho deduïm gràcies a una notícia documental del 8 de desembre de 1385, indicant que el seu fill i hereu Abraham dez Portell necessitava còpies dels instruments notariais d'obligació i deute a què eren obligades diverses persones al seu difunt pare. Els escrivans i notaris de les Corts del batlle i del sotsveguer de Sarral es negaven o posaven dificultats a donar les esmentades còpies i féu falta un manament de l'infant per obligar-los, sota pena de cent florins d'or si es negaven a fer-les¹⁹.

Tantes dificultats o, tal vegada, el barreig dels calls catalans de 1391, allunyaren Abraham dez Portell de Sarral, domiciliant-se a Cervera. De fet, la majoria de la seva família decidí convertir-se al

cristianisme arran del famós avalot de 1391: el seu sogre, Provençal Juceff, jueu de Solsona, passà a nomenar-se Salvador Soler; la germana d'Abraham anomenada Lluna passà a dir-se Romia (era casada amb el convers montblanquí Jaume Fontanals, abans anomenat Isaac Astruch) i l'altra germana Ester (muller del també montblanquí Vives de Nan, com a convers Jaume Marçal) passà al nom d'Elionor. Un fill de Lluna i Isaac, nomenat Astruch, passà a dir-se Pere de Fontanals. Un fill d'Ester i Vives, Astruch de Nan, es casà amb Graciana, filla de Bonjoch Gracià, de Santa Coloma de Queralt. Graciana no volgué seguir al seu marit en la conversió al cristianisme del seu marit Bernat (abans Astruch), i persistí en el judaïsme²⁰.

A Cervera, Abraham dez Portell continuà exercint la medicina: Agustí Duran i Sanpere el documentà l'any 1399, efectuant curacions del morbo i glànola a diversos pacients cerverins. Aquest cèlebre historiador el trobà residint al call sobirà de Cervera, a la casa que havia estat residència de Samuel Alfaquim, on morí el 1407. Els marmessors testamentaris realitzaren immediatament el protocol inventari dels seus béns: el més interessant d'ell n'eren els cinquanta-tres llibres i els instruments utilitzats en l'exercici de la medicina. Dels estris de cirurgia destaquen unes candelletes de ferro, una capseta de ferro estanyada per a tenir unguents, una xeringa de llautó, una escàrpia, una mànega de clisteri amb el canó de vori i unes tauletes de cera amb estoig. Aquests utensilis servien per a donar ènemes (la xeringa i la mànega de clisteri), per trencar algun os (l'escàrpia) i els no detallats bisturins per a fer les protocol·làries sagnies. Ens podem imaginar perquè els malalts molts cops preferien restar sense l'assistència de metges i cirurgians!

Desaparició de la comunitat jueva de Sarral

Les adversitats que haurien d'afrontar els pocs jueus sarralencs acabarien el 1391, amb el barreig,

destrucció i desaparició de bona part de les comunitats i aljames catalanes. Només hem trobat un esment genèric a població jueva el 1477 quan el rei Joan II féu venda a carta de gràcia de la població de Sarral al seu fidel conseller i camerlenc Roderic de Rebolledo, on diu (al document) que ven Sarral amb tots els «dominis sobre homes i dones, tant cristians com jueus o sarraïns». És clar que a Sarral ja feia gairebé un segle que no hi vivia cap jueu i el decret d'expulsió signat el 1492 pel rei Ferran II per al Regne d'Aragó i Catalunya ja no tingué cap mena d'efecte a la població sarraïna.

NOTES

- 1.- RIERA, J., «Jaime I y los judíos de Cataluña», a Esteban Sarasa (coord.), *La sociedad en Aragón y Cataluña en el reinado de Jaime I (1213-1276)*, Saragossa 2009, pp. 135-155.
- 2.- FELIP, J., *Sarral, història i privilegis*, Barcelona 2015, Ed. Ajuntament de Sarral, document núm. 23.
- 3.- SECALL I GÜELL, Gabriel, *Els jueus de Sarral, «Miscel·lània Sarraïna. 1180-1980»*, Sarral 1981, p. 75.
- 4.- Les notícies d'aquests jueus de l'any 1306 provenen de MIRET I SANS, Joaquim, *Les cases de Templers y Hospitalers en Catalunya: aplech de noves y documents històrics*, Impremta de la Casa Provincial de Caritat, Barcelona 1910, p. 278 i foren citades per CAPDEVILA I MIQUEL, Tomàs, *Sarreal. Notes històriques de la Vila*. Ed. Facsímil per l'Ajuntament de Sarral i Departament Cultura de la Generalitat, 1985, p. 75 i SECALL I GÜELL, Gabriel, *Els jueus de Sarral, «Miscel·lània Sarraïna. 1180-1980»*, Sarral 1981, p. 75.
- 5.- FELIP, J., *Sarral, història i privilegis*,... obra citada, p. 64, doc. 128.
- 6.- FELIP, J., *Sarral, història i privilegis*,... obra citada, p. 64, doc. 129.
- 7.- FELIP, J., *Sarral, història i privilegis*,... obra citada, p. 64, doc. 131.
- 8.- FELIP, J., *Sarral, història i privilegis*,... obra citada, p. 64, doc. 158.
- 9.- FELIP, J., *Sarral, història i privilegis*,... obra citada, p. 64, doc. 167.
- 10.- FELIP, J., *Sarral, història i privilegis*,... obra citada, doc. 186. En data de Barcelona a 3 de desembre de 1363 es concediren uns privilegis presentats en forma de capítols a favor dels habitants de Sarral, Cabra, Forès, Savella i Fonoll, del batlliu de Sarral, per compensar el donatiu de 52.000 sous que aquestes poblacions feren a l'Infant Joan i, a més, donar-se com a vassalls, tot fent ús de la redempció de la venda a carta de gràcia signada en el moment de la transacció pel rei Pere III. Entre altres gràcies demanaren la concessió d'un barri jueu de trenta cases, cases que haurien de provenir de les aljames de Montblanc, Valls o altre lloc de senyoria similar, i que aquests jueus paguessin peita o impost a l'infant Joan.
- 11.- FELIP, J., *Sarral, història i privilegis*,... obra citada, p. 75, doc. 206.
- 12.- FELIP, J., *Sarral, història i privilegis*,... obra citada, p. 76, doc. núm. 221. Provenia de Valls. SECALL I GÜELL, Gabriel, *Els jueus de Sarral, «Miscel·lània Sarraïna. 1180-1980»*, Sarral 1981, p. 76-77. troba un Astruc dez Portell però, desconixedor dels privilegis atorgats a Sarral per tenir trenta cases de jueus, creu que l'Astruc habitant a Valls era un personatge diferent al que trobem més tard a Sarral. L'any 1370 encara continuava gestionant els seus interessos a Valls. Cal indicar que el nom «Portell» perviu en la toponímia actual de Sarral, en una partida propera al nucli urbà on actualment es dreça el Celler Cooperatiu.
- 13.- FELIP, J., *Sarral, història i privilegis*,... obra citada, p. 76, doc. núm. 255.
- 14.- FELIP, J., *Sarral, història i privilegis*,... obra citada, p. 76, doc. núm. 258.
- 15.- FELIP, J., *Sarral, història i privilegis*,... obra citada, p. 76, doc. núm. 261.
- 16.- FELIP, J., *Sarral, història i privilegis*,... obra citada, p. 81, doc. núm. 278.
- 17.- FELIP, J., *Sarral, història i privilegis*,... obra citada, p. 81, doc. núm. 283.
- 18.- FELIP, J., *Sarral, història i privilegis*,... obra citada, p. 81, doc. núm. 284.
- 19.- FELIP, J., *Sarral, història i privilegis*,... obra citada, p. 81, doc. núm. 289.
- 20.- DURAN, A., *Llibre de Cervera*, Barcelona 1977, Ed. Documents de Cultura Curial, p. 375-376.